

KULTUR 5 mars 2017 08:00

Lika i döden

På kyrkogården Cimitero Acattolico i Rom vilar främlingarna sida vid sida. Hur vi begraver våra döda säger något viktigt om ett samhälle

Av: Eva Nylander

Cimitero Acattolico i Rom. Bild: Jonas Mattsson

Det tvärvetenskapliga studiet av lant- och stadskyrkogårdar har på senare år utvecklats till en fruktbar gren av den historiska forskningen. De sätt på vilka ett samhälle hanterar döden, sina döda, och minnet av dem, utgör en betydelsefull del av dess värdesystem och kulturella identitet. Antika gravar och nekropoler har alltid varit viktiga för arkeologer men nu har också modernare begravningsplatser, deras läge, historiska utveckling, deras monument och inskrifter, blivit viktiga källor för forskarna.

Vid Cestiuspyramiden i Rom ligger den så kallade ickekatolska kyrkogården, Cimitero Acattolico, på svenska missvisande kallad den Protestantiska kyrkogården. Den är dock varken protestantisk eller kyrkogård utan en begravningsplats för de religiösa minoriteter, oavsett tro, som katolicismens huvudstad helt enkelt definierade som "ickekatoliker", som De Andra. Främlingen, resenären, adelspojken på sin bildningsresa, Italiendyrkaren,

flyktingen från en eller annan revolution, får här sin sista vila under pinjer och cypresser. De döda, och deras tid, talar till oss genom stenar och inskrifter, suggestiva reflektioner som tillsammans med gravarnas utsmyckning speglar de efterlevandes tankar och värderingar, ett slags samhällets fingeravtryck.

Platsen uppmärksammades i flera studier och utställningar förra året i samband med sitt 300-årsjubileum. De första begravningarna är alltså från början av 1700-talet vilket gör den till den äldsta av de stora europeiska begravningsplatserna eller kyrkogårdarna som fortfarande är i bruk. Under nästan tvåtusen år hade antikens Rom och sedan det all-katolska Europa inga stora problem med begravningen av främlingar. Ett gemensamt trossystem och samma form och rit gällde för alla kristna. Men under åren kring 1520 förändrades den gamla kultur- och värdegemenskapen. Rom betraktade nu protestanter som kättare och även om den enskilde främlingen var välkommen blev han ett problem när han dog. Då kunde man inte längre negligera de viktiga religiösa skillnaderna.

Den katolska kyrkans bud var klart: Utanför kyrkan finns ingen frälsning. Var och hur skulle då protestanten, eller i bredare mening ickekataliken, begravas? Ingen vigd jord fick hysa honom och bortsett från i tidigt toleranta hamnstäder, som Livorno och Venedig, var döda protestanter något negativt. I Rom hamnade främlingar ofta bland tjuvar, mördare och prostituerade i en grop vid stadsmuren. Men med 1600-talets nya, nordeuropeiska stormakter och furstehus blev den protestantiska adelns och uppåtstigande borgarklassens bildningsresor till den gamla kulturvärlden kring Medelhavet viktiga, med konsekvensen att också allt fler ickekataliker dog i södern. Det blev nödvändigt för Rom att bättre hantera situationen.

Riktigt akut blev läget i och med närvaron av den engelske katolske tronpretendenten Jakob III Stuart som levde i landsflykt i Rom sedan "den ärorika revolutionen" 1688. Inte alla i hans hovstat var katoliker och på grund av hög rang kunde dessa funktionärer inte myllas ner bland självmördare och kriminella. Vem har sagt att döden är demokratisk?

Under medeltiden och renässansen hade de döda begravts i och runt omkring kyrkorna, ju närmare högaltaret desto finare. Men under upplysningstiden, framförallt i Frankrike, växte ett nytt medicinskt och hygieniskt tänkande fram. Döden var inte längre primärt ett religiöst eller privat fenomen utan en medicinsk, legal och social angelägenhet. Det stiftades lagar som förordade om vissa ohälsosamma institutioners utflyttande ur städerna: slakthus, fängelser, hospital och kyrkogårdar.

I Sverige förbjöds begravningar inne i kyrkorna 1783. Den första av dessa utlokaliserade kyrkogårdar i Europa och den som kom att stå modell för alla de övriga var Père Lachaise i Paris som öppnade 1804. De katolska romarna tvingades 1834 att flytta från innerstadens kyrkbegravningar under golvet till den stora begravningsplatsen Campo Verano, i stadens

utkant. Samtidigt kom krav på individuella gravar, personliga monument med långa inskrifter, utslag av romantikens individualism. De nya kyrkogårdarna planerades som vackra parker där besökarna kunde promenera omkring och titta på de oregelbundet utplacerade gravarna och fundera över livets korthet.

Den ickekatolska begravningsplatsen i Rom blev snart en av stadens mest besökta platser och återfanns i många resehandböcker. De rikt dekorerade monumenten, inskrifterna på de varierande språken, Cestiuspyramiden, Aurelianusmuren och den omkringliggande naturen gav besökaren en känsla av samhörighet med de döda.

Utöver sin praktiska funktion fick begravningsplatsen en symbolisk betydelse för den internationella komuniteten i Rom och ett besök blev en självklar del av Romvistelsen – den plats som anvisats dem som inte delade den allmänna kulten blev, paradoxalt nog, ett slags kultplats. Här gavs tillfälle att meditera över människans öde, hennes dödlighet, resandets, exilens och isoleringens speciella upplevelser och villkor. Främlingen som dött i Rom var för resenären lätt att identifiera sig med, en upplevelse som fördjupades av det kontrapunktiska förhållandet mellan natur och stad, storhet och förfall.

På den äldsta delen av området finns ett åttiotal gravar. Här vilar unga studenter, konstnärer och poeter, arkitekter, militärer, diplomater, adelsmän, läkare, präster, "gentlemen" och deras hustrur och barn. Det är en påfallande ung befolkning, människor (mest män) som dött mitt i livet. Att resa var farligt.

Här finns den 26-årige Keats berömda grav med den bittra inskriften "Here lies one whose name was writ in water". Den äldsta svenska begravningen, belagd i källor men utan grav, är från 1795 då målaren Jonas Åkerström, bondson från Hälsingland som studerat konst i Rom, begravdes en sen novemberkväll.

På den nya delen av begravningsplatsen finns ungefär fyratusen gravar, bland annat flera nationalgravar, ett mikrokosmos som speglar tvåhundra år av interaktion mellan staden Rom, katolska kyrkan och världen där utanför.

Här finns bland annat Shelleys hjärta (Cor cordium) som förts till Rom efter den drunkningsolycka i vilken han dog. Här vilar den gamle garibaldinen Alessandro Gavazzi som grundade den italienska evangeliska kyrkan och här finns Italiens berömde kommunist Antonio Gramsci (död 1937) vars grav alltid är prydd med färska blommor. Här finns friherre Carl Bildt (död 1931), diplomat och medlem av Svenska akademien.

Fram till Italiens enande 1870 kontrollerade kyrkostaten alla gravstenar som sattes upp. Korset var förbjudet liksom alla anspelningar på evigt liv i texterna. Formuleringar som "Hier ruht in Gott" eller "God is Love" underkändes. Inskrifternas språk är många: latin, engelska, tyska, italienska, ryska, franska, danska, svenska, grekiska, kyrkoslaviska, holländska,

japanska, bulgariska, serbiska, kroatiska, tjeckiska. rumänska, persiska, avestiska och kinesiska.

Med 1800-talets växande nationalism blir hemlandet viktigare än vädlandet och Rom och texterna betonar just den dödes nationalitet. Döden finns överallt men döden långt hemifrån, långt från familj och vänner har alltid betraktats som unikt sorglig. När främlingen dör "loin de son pays", "in a foreign land" – som det ofta står – vill han ofta vila i det egna språket och inskrifterna på nationalspråk ökar. Att välja det, trots att det inte kan förstås av de förbipasserande – eller av den italienske stenhuggaren (felhuggningar är inte ovanliga, "Cod is love" är ett exempel) – blir en sista nostalgisk handling i ordets egentliga bemärkelse.

Ikonografin är klassisk och inskriften talar till betraktaren liksom antika gravinskrifter gör. Det handlar om den dödes nationalitet, status, yrke, karaktär, familj och vänner, snarare än om religiösa ting eller om återuppståndelsen.

När Ellen Emma Tayler dör i Rom 1926 tar hennes man hjälp av Horatius för att uttrycka vad kanske hans hustru och många andra kände – och känner: de som lämnar sina länder och korsar havet. De är just nu fler än någonsin, de byter ett land mot ett annat, men sin själ, sitt väsen, sina tankar och känslor, byter de inte: "They change their sky, not their affections, who cross the sea" – Caelum non animum mutant qui trans mare currunt.

Källare och vidareläsning

Nicholas Stanley-Price, "The non-catholic cemetery in Rome. Its history, its people and its survival for 300 years" (2014)

Nicholas Stanley-Price, essän "See Rome – and die" i antologin "The legacy of the Grand Tour: new essays on travel, literature, and culture" (2016)

Johan Beck-Friis, "Protestantiska kyrkogården i Rom. Konstnärernas och poeternas kyrkogård" (1956)

På hemsidan för Cimitero Acattolico finns mer att läsa:

www.cemeteryrome.it/history/reading.html